

GÜMÜŞHÂNEVÎ
AHMED ZİYÂÜDDÎN (K.S.)
HAYATI-ESERLERİ-TARİKAT ANLAYIŞI
VE HÂLİDİYYE TARİKATI

İRFAN GÜNDÜZ

GÜMÜŞHÂNEVÎ
AHMED ZİYÂÜDDÎN (K.S.)

Hayatı-Eserleri-Tarîkat Anlayışı ve
HÂLİDİYYE TARÎKATI

İRFAN GÜNDÜZ

İBN HALDUN
ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

İBN HALDUN ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

GÜMÜŞHÂNEVİ AHMED ZİYÂÜDDİN (K.S.)

Hayatı-Eserleri-Tarikat Anlayışı ve Hâlidîyye Tarikatı

PROF. DR. İRFAN GÜNDÜZ

ISBN	978-605-06905-0-7
1. Baskı	2020
Prof. Dr. İrfan Gündüz Külliyyatı	2
Kitap Editörü	Şehadet Sena Taş
Külliyyat Editörü	Savaş Cihangir Tali
Genel Yayın Yönetmeni	Savaş Cihangir Tali
Yayın Yönetmeni	Miraç Gündüz
Mizanpaj	IHU Press
Kapak	IHU Press
İbn Haldun Üniversitesi Yayınları	Ulubatlı Hasan Cd. No:2, 34494 Başakşehir /İSTANBUL
Tel	+90 (212) 692 0212
Baskı&Cilt	Elma Basım Yayın ve İletişim Hizmetleri San. Tic. Ltd. Şti. Halkalı Cad. No: 162/7 Sefaköy Küçükçekmece/İstanbul Sertifika No: 45460

İbn Haldun Üniversitesi Yayınları
bir İbn Haldun Üniversitesi
departmanıdır.

Gündüz, İrfan, 1950-

Gümüşhanevi Ahmed Ziyâüddin (k.s.) : hayatı-eserleri-tarikat anlayışı ve Halidîyye Tarikatı / İrfan Gündüz, editör Şehadet Sena Taş. -- 1. bs. -- İstanbul : İbn Haldun Üniversitesi Yayınları, 2020.

320 s. ; 21 cm. -- (Prof. Dr. İrfan Gündüz Külliyyatı ; 2.)

Bibliyografya ve dizin var.

ISBN 978-605-06905-0-7

1. Ahmed Ziyâüddin Gümüşhanevi, 1813-1893. 2. Tasavvuf_Türkiye_Biyografi. 3. Sufizm_Turkey_Biography. 4. Evliyalır_Biyografi. 5. Muslim saints_Biography

BP 80

297.0924

© Bu eserin tüm yayın hakları İbn Haldun Üniversitesi yayınlarına aittir. Eleştirel makale ve dergilerde yapılacak kısa alıntılar dışında, bu kitabın tamamı veya bir kısmı, yayıncının izni olmadan yayımlanamaz.

Prof. Dr. İrfan GÜNDÜZ

15 Aralık 1950'de Kayseri Yeşilhisar'da doğdu.

Baba adı Mehmet Emin, anne adı Kadın'dır.

Öğretim Üyesi; İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü'nü bitirdi. Doktorasını Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Tasavvuf Tarihi üzerine yaptı.

Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde Öğretim Üyesi olarak ders verdi. 1990'da Doçent, 1996'da Profesör oldu. Kahire Ayn-ı Şems Üniversitesi'nde misafir öğretim üyesi olarak bulundu. Başbakanlık Danışmanı olarak görev yaptı. MTTB, Birlik Vakfı ve Hüdâyi Vakfı başta olmak üzere pek çok vakıfta aktif görevler aldı. Sahası ile ilgili pek çok makalesi, ansiklopedik maddeleri, ulusal ve uluslararası kongrelere sunulan tebliğlerinin yanı sıra telif ve tercüme eserleri yayınlandı.

21. ve 22. Dönem İstanbul Milletvekili. 22. Dönem'de Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi (AKPM) ve Batı Avrupa Birliği (BAB) Asamblesi Türk Delegasyonu Üyesi; 23. Dönemde de İslam Konferansı Örgütü Parlamento Birliği Türk Grubu Başkanı (İKÖPAB) oldu. İbn Haldun Üniversitesi Mütevelli Heyet Başkanlığı görevini sürdürmektedir.

Arapça, İngilizce ve Farsça bilen Gündüz, evli ve 3 çocuk babasıdır.

İbn Haldun Üniversitesi Yayınlarından yayınlanan eserleri:

- *Osmanlılarda Devlet-Tekke Münâsebetleri* (2019)

- *Gümüşhânevi Ahmed Ziyâüddin* (k.s.)

Hayatı-Eserleri-Tarikat Anlayışı ve Hâlidîyye Tarikatı (2020)

KISALTMALAR

age.:	Adı geçen eser
a.esr.:	Aynı eser
Ag. Mak.:	Adı geçen makale
AÜF:	Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Arş.:	Arşivi
BTT.:	Büyük Türkiye Tarihi
bkz.:	Bakınız
b.bkz.:	Buraya bakınız
BM:	Büyük Mecmû'a
BA:	Başbakanlık Arşivi
Bl.:	Bölümü
Cİ.:	Ceride-i İlmîyye
CS.:	Ceride-i Sûfiyye
Çev.:	Çeviren
DİB.:	Diyanet İşleri Başkanlığı
dn.:	Dipnot
DEM:	Dîvan Edebiyatı Müzesi
Göst. yer. :	Gösterilen yer
h.:	Hicrî
HD:	Huzûr Dersleri
İA:	İslâm Ansiklopedisi
İMM:	İslâm Medeniyeti Mecmû'ası
İÜF:	İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi
Ktb.:	Kütüphane
KAM:	Kubbealtı Akademi Mecmû'ası
OT:	Osmanlı Târîhi
OTDT:	Osmanlı Târih Deyimleri ve Terimleri
OM:	Osmanlı Müellifleri
s.:	Sayfa
ss.:	Sahifeden sahifeye, sayfeler arası.
ŞSA:	Şer'î Siciller Arşivi
TTO:	Türk Târîhinde Osmanlı Asırları
TDAD:	Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi
TİİT:	Türkiye'nin İktisadî ve İçtimai Târîhi
terc.:	Tercüme
TED:	Târîh Enstitüsü Dergisi
TD:	Târîh Dergisi
TMT:	Türk Ma'ârif Târîhi
TÇD:	Türkiye'de Çağdaş Düşünce Târîhi
TE:	Türk Edebiyatı
TDED:	Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi
TM:	Türkiyat Mecmû'ası
UTT:	Umumî Türk Tarihine Giriş
ÜM:	Ülkü Mecmû'ası
VD:	Vakıflar Dergisi
Vd.:	Ve devâmı
Vd. d.:	Ve devâmının devâmı
Vr.:	Varak
Yzm.:	Yazma

İÇİNDEKİLER

Kısaltmalar.....	4
Önsöz.....	9
GÜMÜŞHÂNEVÎ'NİN HAYATI	
Kaynakların Değerlendirilmesi.....	20
Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi.....	23
Araştırma ve İncelemeler.....	25
Resmî Vesikalar.....	27
Tarıkata İntisâbından Önceki Dönem.....	29
Aile Çevresi ve Doğumu.....	29
Tahsili ve Yetişmesi.....	31
Hocaları.....	40
Şehrî Hâfız Muhammed Emin el-İstanbulî.....	40
Abdurrahman el-Harpûtî.....	42
Tarıkata İntisâbından Sonraki Dönem.....	47
Şeyhleri.....	55
Ahmed b. Süleyman et-Trablûsî, el-Hüseynî, el-Ervâdî.....	55
Abdülfettâh el-Akrî.....	59
Gümüşhânevî'nin Hilâfet ve İrşâd Hususiyetleri.....	61
Tasavvufî Şahsiyeti.....	61
Şâzeli Tarikati'nin Fârik Hususiyetleri.....	62
Tekkesi.....	68
Zühd ve Takvâsı.....	73
İrşâd Hususiyetleri.....	77
Seyâhatları.....	84
a) I. Hacc'ı.....	84
b) II. Hacc'ları ve Mısır'da İkâmetleri.....	85
İzdivacı.....	87
1877-78 Osmanlı-Rus Harbi (93 Harbi)ne İştirâkî.....	88
Son Zamanları.....	89
Vefatı.....	91

GÜMÜŞHÂNEVÎ'NİN KİŞİLİĞİ VE ETKİLERİ

Eserleri ve Tesirleri.....	97
İlmî Şahsiyeti.....	97
Eserleri.....	99
Tasavvuf.....	99
Hadis.....	107
Ahlâk.....	114
Fıkıh ve Akâid.....	122
Gümüşhânevî'ye İsnat Edilen Eserler.....	144
Halifeleri.....	147
Gümüşhâneli Dergâhı Şeyhleri.....	148
Kastamonulu Hasan Hilmi Efendi.....	148
Safranbolulu İsmail Necâtî Efendi.....	152
Dağstanlı Ömer Ziyâeddin Efendi.....	154
Tekirdağlı Mustafa Feyzî Efendi.....	158
Diğer Halifeleri.....	161
Lüleburgazlı Mehmed Eşref Efendi.....	161
Hâfız Ahmed Ziyâüddin Efendi.....	162
Zeynullah el-Kazânî.....	163
Hasan Hilmi b. Ali el-Kevserî.....	164
Ünyeli Yûsuf Bahrî Efendi.....	165
Nallıhanlı Hasan Ziyâüddin Efendi.....	166
Trabzonlu Hâfız Es'ad Efendi.....	166
Kaymakam Hacı Osman Efendi.....	167
Ankaralı Ahmed Hilmi Efendi.....	168
Tarsuslu Hoca-zâde Hacı Hamza Efendi.....	168
Kırmırlı Müctebâ Efendi.....	169

GÜMÜŞHÂNEVÎ'NİN TARİKAT ANLAYIŞI

Tarikat Nedir?.....	175
Rûhânî Tarikatlar.....	186
Rûhânî Lâtifeler.....	188
Kalb.....	192
Rûh.....	196
Sırr.....	200
Hafî.....	201
Ahfâ.....	202
Letâif-i nefis.....	204
Letâif-i küll.....	207
Nefsânî Tarikatlar.....	209
Nefs-i emmâre.....	212

Nefs-i levvâme	216
Nefs-i mülhime	218
Nefs-i mutmainne	222
Nefs-i râdıyye	225
Nefs-i mardıyye	227
Nefs-i kâmile	228
Hâlidıyye Tarıkâtı Usûl ve Âdabı	231
Nakşibendıyye Prensipleri	232
Şeyh	236
Şeyhe olan ihtiyaç	238
Şeyhin sıfatları	239
Şeyhin Görevleri	242
Mürid	246
Sülûk ve Mücâhade	249
Mücâhade ve Sülûk Edebleri	251
İntisâb	255
İntisâb Nasıl Yapılır?	260
İntisâb Çeşitleri	264
İntisâbın Hükümü	266
Sülûk'da Sâlik'i Visâle Erdirici Yollar	266
Zikir	267
Hatm-i Hâcegân	270
Râbıta	271
Râbitanın yapılış şekilleri	271
Râbitanın çeşitleri	272
Râbıta'nın Delilleri	275
Nefy ve İsbât Zikri	278
Murâkabe	281
Teveccüh	289
Sonuç	295
Kaynakça	303
Dizin	307

ÖNSÖZ

İştikâkî münakaşalı bir kelime olan tasavvuf; gerçekte kaynağını Kur'ân-ı Kerîm ve Sünnet-i Seniyye'den alan, prensip ve ıstılahlarını bu iki ana mesnede istinâd ettirerek vücûd bulan bir ilim dalıdır. İsmen sonradan çıktığı iddia edilse bile, tasavvufun zevkan ve hâlen bizzat Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ve O'nun yakın çevresini teşkil eden Ashâb-ı Kirâm'ın hayatında mevcûd olduğu izahtan vârestedir, Ashâp'tan sonra Tâbiî'nin tavrı da böyleydi. O'nun menşeyini İnan'da aramak, Yunan'dan alındığını iddia etmek, Hind'den geldiğini savunmak, Hıristiyanlıktan geçmiş gibi göstermek vâkıalara aykırı bir tutum, İslâm'ın gelişmesini ve rûhî değerlerini tanımamaktan doğan bir cehâlettir. Belki de İslâm'ı mânevî değerlerinden mahrum bırakarak, onu küçültmek ve küçük göstermek maksadına matûf bir gayrettir. Her şeyi, "oradan alınmış, buradan alınmış" diyerek İslâm'ı derme-çatma, şurdan-burdan derlenmiş, "yamalı bohça" bir dinmiş gibi takdim etmek isteyen sinsi ve müsteşrikçe bir niyettir.

“Safâ ve saffet” kökünden geldiği dikkate alınırsa tasavvuf; gönlü ve kalbi Hakk’ın dışındaki bütün ilgi ve alâkalardan temizlemek, kişinin gönül noktasından başlayarak iç dış bütün hayatını kuşatan bir çerçevede devam etmek üzere, diri bir Allah şuûru ve keskin bir İlâhî zevk duygusuna bürünüp Hakk’tan bir an bile gafletin bulunmadığı İslâmî bir hassasiyete sahip olmak demektir. Unutulmamalıdır ki Hakk’ın huzuruna ancak “kalb-i selîm” ile ve yüz akı ile çıkılabilir.

“Kalb-i selîm” ise dünyevî, nefsânî, şeytânî ve hissî bütün irade ve istekleri bir yana iterek, İlâhî iradeye teslim olmuş, uzvî, iç-timaî ve iradî arzuları aşarak, Rabbine râm olmuş bir kalp yerine kullanılmaktadır.

“Allah hiçbir kulunun göğüs boşluğuna iki kalp koymamıştır” âyet-i celîlesi bu düşüncenin bir delili olarak düşünülebilir. Bizi gaflet ve nisyâna sürükleyerek Allah’ı unutturan duygular, dışımızda değil, umûmiyetle içimizden gelen his ve heveslerdir. *“Hevâ ve hevesini ilâh edineni gördün mü?”* âyetinde bu durum ne güzel anlatılmaktadır. Bizi yerine göre isyan ve nisyâna sevk eden şeyler bu tip iğreti câzibe ve geçici ilgilerdir. Kâ’b bin Mâlik’i (r.a.) Tebûk savaşına iştirakten alıkoyan sebep, onun *“kıvgın güneş altında gölgeye ve olgun meyveye olan düşkünlüğü”* idi. İşte tasavvuf, bizi gaflette düşüren ve mâsivâ denilen bu tür ilgi ve alâkalardan kopararak *“Ne ticâret ne de alış-verişin Allah’tan alıkoymadığı insanlar”* seviyesine yükseltmek, rûhu, nefsin, hevâ ve hevesin getirdiği gafletten tasfiye ederek, arındırmaktır. Hz. Peygamber (s.a.v.) Efendimiz’in isminin Mustafa olması, diğer peygamberler için *“istifâ, yestafî, istafeytüke, estafî ve istafâki”* gibi tasavvuf kökünden türetilen kelimelerin sıfat olarak kullanılması, tasavvufun menşei bakımından düşünülmeli, onun ne kadar yerli ve İslâmî olduğu anlaşılmalıdır. Zîra rûhun *“Bezm-i elest”*teki saffetine eren peygamberler ancak

vahyi alabilmekte idiler. Peygamberliğin şartlarından biri de rû-hun İlâhî karakterini muhâfaza ederek günah ve ma'siyetle leke-lenmemesidir. Bu yüzden tasavvuf; *“Allah ve resûlünün ahlâkı ile ahlâklanmak”* ve böylece *“istifâ”* nın kulda tecellî ve tahakkuku için gösterilen bir cehd ve gayrettir denebilir. İki sultana birden kul-luk edilemez. Kalbin bir anda yönelişi tek şeydir. Ya maddeye ya da Allah'a kulluğu her an Allah ile beraber ve O'nu her an hissederek yaşamak gerekir. Bu durum Hz. Peygamber'in (s.a.v.) dilinde *“İhsan”* şeklinde ifade edilmiştir.

Demek oluyor ki tasavvuf, ahlâkî ve rûhî bir tasfiye yolu, tarî-katlarca bir tasfiye ocağıdır. Bu temizlenme işi, bedenî varlığımızdan hareket ederek, Allah'a götüren mânevî bir yolculuğun (seyr ü sülûk) sonunda kazanılan bir keyfiyettir. Bu yolculuk sonu olan fânî varlığın, belirli mücâhede ve riyâzatlar neticesinde daha ya-şarken sonsuzluğa sıçrayışı, iğreti kalıbından kurtularak fenâdan bakâyâ tırmanışı, kulun *“Yürüyen ayağı, tutan eli, gören gözünün Allah olduğu”* seviyeye yükselişidir. Bu hâliyle dinin özünü, iç ve dış dünyamızda yaşanır hâle getirmek demek olan tasavvuf, bir taraftan idrâkin bütün ihtiyaçlarına cevap vermeye çalışırken, diğer taraftan sistemli ve disiplinli birer teşkilat olan tarîkatları vâsita-sıyla içtimaî hayata intizam verici esas unsurlardan biri olmuştur.

Anadolu Selçuklu Devleti ile Osmanlı Devleti'nin içtimaî, idârî, askerî ve ilmî hayatı içerisindeki yeri hemen herkesçe kabul edilen meşâyih ile onların kurduğu tarîkatların müessir ve müs-mir nüfûzu, bizim açımızdan bilhassa ayrı bir önemi hâizdir.

Osmanlı Devleti'nin dinî ve tasavvufî tarihini ortaya koyabil-mek için, eserleri, fikirleri, yaşayışları ve tesirleriyle topluma istikâmet verici bir mevkî üstlenebilmiş sûfîler ile, bağlı bulunduk-ları tarîkatlar hakkında müstakil, geniş ve sıhhatli araştırmalara şiddetle ihtiyaç vardır.

Tarîkat anlayışı ve değişik irşâd siyasetiyle dikkatimizi çeken, padişahlar ve bilhassa ulemâ nezdindeki nüfûzu, tarîkat ve tekelerdeki tedennîye kalemi ve kelâmı ile karşı koymaya çalıştığını tespit ettiğimiz Gümüşhânevî, ilmiye ile sûfiye arasındaki çekişmeyi giderici tavrı ile zamanımıza kadar uzanan tesiri, şöhretiyle nazar-ı dikkatimizi çekmiş ve bizi hem Gümüşhânevî'yi hem de zamanını tanımaya sevk etmiştir.

Gümüşhânevî'yi konu alan bu araştırmamız dört ana bölümden meydana gelmiştir. Giriş bölümü *Osmanlılarda Devlet-Tekke Münâsebetleri* adıyla müstakil olarak neşredilmiştir. Elinizdeki eser aynı doktora tezinin diğer bölümlerini teşkil ettiğinden, iki si bir arada mütâlaa edilerek değerlendirilmelidir.

Araştırmamızın birinci bölümünde; Gümüşhânevî'nin hayatı, doğumundan vefatına kadar belirli bir seyr içinde, etraflıca ve imkân nispetinde ilk kaynaklardan istifade edilerek hazırlanmıştır.

İkinci bölümünde; Gümüşhânevî'nin eserleri ele alınarak, kültür hayatımızdaki yeri, önemi ve etkileri gösterilmeye çalışılmıştır. Hâlen devam etmekte olan Gümüşhânevî'nin gelişen ve genişleyen tesirleri incelenmiştir.

Üçüncü ve son bölümde; Gümüşhânevî'nin *Câmi'u'l-usûl* ve *Rûhû't-târifin* gibi eserlerinde toplanmış bulunan tarîkat anlayışı, eserlerinde takip ettiği usûle dikkat edilerek, onun seyr ü sülûk hakkındaki görüş ve düşünceleriyle, bağlı bulunduğu Hâlidîyye tarîkatının tarîkat içi terakki basamakları gösterilmeye çalışılmıştır. Hâlen devam etmekte olan "*Gümüşhânevî'ye göre on kısım, yüz makam ve bin menzilde tasavvuf*" konulu derinlemesine yapmaya çalıştığımız araştırma ile bu seri tamamlanmış olacaktır.

Çalışmanın devamı müddetince büyük yardım ve yol göstericiliği ile fikirlerimize ışık tutan muhterem Hocam merhum Prof. Dr. Esat Coşan'a, Prof. Dr. Mustafa Tahralı'ya, değerli teşvik ve yardımlarından istifade ettiğim merhum hocam Dr. Selçuk Eraydın'a, Prof. Dr. İsmail Erünsal'a, Prof. Dr. Hasan Kamil Yılmaz'a, bulduğu bilgi ve belgelerle Gümüşhânevî hakkında değerli bir arşiv oluşturan ve bize istifade imkânı bahşeden Süleyman Zeki Bağlan'a ve bu eserin yayına hazırlanmasındaki emeklerinden dolayı Genel Yayın Yönetmeni Savaş C. Tali'ye ve İbn Haldun Üniversitesi Yayınları ekibine teşekkür eder; bu kitabın hayırlara vesile olmasını temenni ederim.

Gayret ve kusur bizden, tevfik ve inâyet Allah'tandır.

İrfan GÜNDÜZ
Üsküdar
Ocak/2020